

A magyar szocialista büntetésvégrehajtás fejlődésének főbb szakaszai

(Nagy Tibor referátuma)

A bűnözés elleni küzdelemben és a bűnmegelőzésben jelentős szerep hárul a büntetésvégrehajtási intézményekre. Ez az intézményrendszer az elmúlt négy évtizedben nagy fejlődésen ment keresztül. Ma a büntetésvégrehajtási tevékenységet korszerű jogszabályok alapozzák meg. Ezek végrehajtásaként a differenciált büntetésvégrehajtási rezsimek kialakításában, az elítéltek nevelésének, munkáltatásának és biztonságos őrzésének fejlesztésében elismerésre méltó eredményeket értünk el.

A szocialista büntetésvégrehajtás kialakulása a felszabadulástól 1966-ig

A büntetésvégrehajtás 1945-ben a Horthy-rendszerből örökölt korszerűtlen feltételek között kezdte meg tevékenységét. Apparátusára felelősségteljes szerep hárult a népi demokratikus államrend védelmében, a bűnözés elleni harcban, az elítélt háborús és népellenes bűnösök büntetésének végrehajtásában.

Bár az új típusú szocialista büntetésvégrehajtási rendszer közvetlenül a felszabadulás után nem valósulhatott meg — továbbra is a Csemegi-kódex néven ismert Btk büntetési rendszere volt hatályban —, több jelentős intézkedés történt 1945 és 1950 között a demokratikus elvekkel összeférhetetlen, elavult végrehajtási szabályok megszüntetésére.

A szabadságvesztés-büntetések végrehajtása fegyházban, börtönben, dologházban, szigorított dologházban történt. A nehéz körülmények ellenére fokozott figyelmet fordítottak az elítéltek elhelyezésére, ételmezési normáik meghatározására, egészségügyi ellátásukra. Az ország újjáépítése érdekében az elítélteket bármely közérdekű munkára igénybe lehetett venni. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 márciusában bevezette a munkatáborban végrehajtandó kényszer-munkát. Ebben már új vonásként jelentkezett az elítéltek nevelése és alkalmassá tétele a társadalomba való beilleszkedésre.

Az adott időszak lényeges intézkedései között kell megemlíteni azokat a kormányrendeleteket, amelyek az elítélteket foglalkoztató vállalatok egységes irányításáról, az Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatóságának létrehozásáról és a letartóztató intézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemek állami vállalatok szervezéséről intézkedtek. 1948 májusában e rendelkezések nyomán kezdődött meg a letartóztatottak szocialista jellegű munkáltatásának kialakítása. 1949 márciusában a bv. intézetek mellett működő termelőüzemeket két önálló vállalatba, az IM Ipari Vállalatába és az IM Mezőgazdasági Vállalatába tömörítették. A két új vállalat — mint önálló gazdasági szervezet — az IM Gazdasági Igazgatóságának irányítása alatt működött.

A büntetésvégrehajtás fejlődésének fontos állomása a büntető törvénykönyv általános részének újjáalkotásáról szóló 1950. évi II. törvény, mely már szocialista célkitűzéseket és alapelveket fogalmazott meg. Hatályba lépése — 1951. január 1. — a büntetésvégrehajtás új szakaszát nyitotta meg: a korábbi szabadságvesztési nemek helyére egységes szabadságvesztést, a börtönt vezette be.

A miniszteri indoklás azzal magyarázta ezt az intézkedést, hogy a sokféle szabadságvesztés szükségtelenül bonyolulttá tette a törvény alkalmazását, hisz a gyakorlatban nem érvényesülhettek a különböző büntetési nemek közötti kü-

lönbségek. A törvény 50. §-a alapvető fontosságú rendelkezést is tartalmazott. Előírta, hogy: „a büntetést a dolgozó nép védelme érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni.” Elrendelte továbbá, hogy a bíróság által kiszabott büntetésnek nevelő hatásúnak kell lennie, ezért a szabadságvesztés végrehajtását úgy kell megszervezni, hogy annak során az átnevelés megfelelő sikerrel érvényesüljön.

A törvény életbelépését követően, 1952. március 1-vel a büntetésvégrehajtás szervezete az Igazságügyi Minisztérium felügyeletéből a Belügyminisztériuméba került, és a bv. intézetek központi irányítására létrejött a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága. A vállalati termelés irányítására pedig létrehozták a Közérdekű Munkák Igazgatóságát, a KÖMI-t.

Az 1950-es évek elején a büntetésvégrehajtás fejlődése sem volt töretlen. A politikai életben jelentkező torzulások hatására társadalmunk egyik közéleti alapelve, a szocialista törvényesség is csorbát szenvedett. A szektás és dogmatikus szemlélet a büntetőpolitikát is eltorzította: ennek kedvezőtlen következménye lett, hogy a börtönökben egyre nőtt az elítéltek létszáma. Az indokolatlan büntető intézkedések, a koncepciók vádai alapján lefolytatott törvénytörő perek, tehát elsősorban politikai természetű okok miatt a büntetésvégrehajtás fejlődése lelassult. Mindebben közrejátszott a bv. jog kodifikációjának, a bv. törvénynek a hiánya is.

Az 1953. évi júniusi párthatározatot követően a büntetésvégrehajtás területén is megkezdődött a szocialista törvényesség elvének érvényesülése és gyakorlatainak kialakítása. Az erre irányuló törekvéseket az 1955-ben — ebben a formában először — megjelenő Büntetésvégrehajtási Szabályzat is jelzi. A biztonság őrzése és az elítéltek munkáltatására helyezte a hangsúlyt a szabályzat, de céljának tekintette a letartóztatottak nevelését is. Új tartalmat kapott az elítéltekkel való bánásmód, a szabályzat alapelveként deklarálta a szocialista humanizmus érvényesítését. Mivel a nyomaték a biztonság őrzésére és az elítéltek munkáltatására került, nem érvényesülhettek teljes egészében a büntetés céljából eredő nevelési elvek. A gyakorlatban a nevelési feladatokkal szemben értetlenség, közömbösség volt tapasztalható, a személyi állomány jelentős része a nevelést szükségtelen liberalizmusnak tartotta.

Kialakult és fokozatosan megerősödött az a szemlélet, hogy a büntetésvégrehajtás legfontosabb feladata a vállalati tervek teljesítése. E termeléscentrikus szemlélet következtében az elítélt csak a munkán keresztül bizonyíthatta javulási szándékát, érdemelhette ki, hogy visszatérhessen a szabad életbe. A differenciált végrehajtás szempontjai meglehetősen szűk körben érvényesülhettek a termelési érdekek előtérbe kerülése miatt. Az elítélteket csak nemük, életkoruk és egészségi állapotuk szerint különítették el. A megrögzött bűnözőket a megtévedettektől, a visszaesőket a gondatlanoktól nem választották el. Egységesek voltak a magatartási előírások, életrendbeli követelmények. Az egyenlősdi folyományaképpen a többszörösen visszaeső, konok bűnözőkkel szemben nem érvényesülhetett a megfelelő szigor, ugyanakkor méltánytalanul drákói igényekkel léptünk fel az enyhébb bűncselekmények elkövetőivel szemben.

Bár a munkáltatási feladatok előtérbe helyezése hátrányosan hatott a nevelésre, meggyorsította a munkáltatás szervezetének kialakulását. A vállalati rendszerű munkáltatás bevezetése egyfelől határozott szakítást jelentett a korábbi, kisüzemi, házi műhelyekben végzett munkáltatással, másfelől bekapcsolta az elítélteket a népgazdasági feladatok végrehajtásába. Megváltozott az elítéltek munkajogi helyzete is. Munkájukért már nem — kedvezményként felfogott — munkajutalomban, hanem munkabérből részesültek. Gondoskodni kellett munka- és balesetvédelmükről is.

Az 1956-os októberi események idején az ellenforradalmárok első ténykedése mintegy háromezer politikai és több mint tízezer köztörvényes bűnöző kiengedése volt. A börtönökből kiszabadult bűnözők, főként a többszörösen visszaesők, nagy számban vettek részt a fegyveres harcokban.

Az ellenforradalom leverése után újjászerveződtek a fegyveres testületek — köztük a büntetésvégrehajtás szervezete is — és bekapcsolódtak a fegyveres ellenforradalmi csoportok felszámolásába, a törvényes rend és a közbiztonság helyreállításába. 1957 júniusában a Magyar Szocialista Munkaspárt országos értekezleten elemezte az elmúlt időszak tanulságait, és határozatot hozott egyebek mellett a büntetőpolitika bizonyos kérdéseiről is. „A munkáshatalom további erősítése megköveteli, hogy kíméletlenül megbüntessük azokat, akik bűncselekményeket követtek el, és ma is aktívan harcolnak a népi hatalom ellen. Más elbírálásban kell azonban részesíteni azokat, akik bűncselekményeik népellenes voltát felismerve és megbánva, készek és képesek segíteni az imperialisták és a hazai ellenforradalmárok népellenes törekvései elleni harcban.”

Az 1957. évi büntetőpolitikai irányelvek hangsúlyozták az osztálytartalom fontosságát. A bv. szervei ennek alapján kezdtek hozzá a büntetésvégrehajtás osztályalapokon történő megszervezéséhez. Mindenekelőtt bevezették a differenciált végrehajtást. Az elítélteket az osztályhelyzet, az előélet, a bűncselekmény jellege és a bűncselekmény súlya alapján kategorizálták. Így más-más intézetbe kerültek az ellenforradalmár és osztályidegen elemek, a dolgozó osztályhelyzetű politikai elítéltek, a bűnözők és a visszaesők, valamint a dolgozó osztályhelyzetű, kisebb súlyú köztörvényes bűncselekményt elkövető személyek.

A fogvatartottak csoportosítása 1958 végére kedvező feltételeket teremtett a nevelőmunka továbbfejlesztéséhez, melynek tartalmi kérdéseiről a 8/1959. számú BM utasítás rendelkezett. Ez egyértelműen meghatározta a büntetésvégrehajtás két fő feladatát: az elítéltek őrzését és nevelését. Előírta, hogy minden egyéb funkciót e két fő feladatnak kell alárendelni. Ezért számolták fel a KÖMI-t, mint különálló szervezetet és olvasztották be az Országos Parancsnokság apparátusába. A bv. vállalatok dolgozóinak egy részét testületi taggá nevezték ki, a bv. intézetek és a vállalatok személyi állományát szervezetileg összevonták, és az Országos Parancsnokságon a Termelési és Munkafelügyeleti Osztály kialakításával létrehozták a termelési szolgálatot. Mindez elősegítette, hogy a munkáltatás — a nagyüzemi jellegű termelőmunka végzése — a nevelés fő eszközévé váljék. 1959-ben az elítéltek eredményesebb nevelése érdekében az intézetekben megalakult a nevelési szolgálat, ennek irányítására pedig az Országos Parancsnokságon önálló — nevelési — osztály jött létre. Megkezdődött az elítéltek iskolai oktatása, megindult tájékoztatásuk egy központi szerkesztésű hetilap segítségével, hallgathattak rádiót és lehetővé vált számukra filmvetítések és kulturális rendezvények szervezése is.

A már említett belügyminiszteri utasítás előírta a fokozatosság követelményét is. Az elítélt befogadása után kiszabott büntetésének meghatározott részét zárkán volt köteles letölteni. A kötelező zárkaidő letöltését követte a termelőmunkában való részvétel. A fokozatosság abban is megnyilvánult, hogy szabadulása közeledtével az elítélt egyre gyakrabban teremthetett kapcsolatot hozzátartozóival, a külvilággal. Rendkívül fontos intézkedés volt az elítéltek szabadulásra való felkészítésének kötelezővé tétele.

A hatvanas évek elején befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása. Az MSZMP 1962 novemberében tartott VIII. kongresszusán kimondta, hogy népünk a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett. A társadalom politikai, gazdasági fejlődésével párhuzamosan jelentős mértékben előrehaladt a szocialista jogrendszer megteremtése is. A büntetésvégrehajtás fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű ebben az időszakban az 1961. évi V. törvény hatály-

balépése. A Btk.-nak ez az új rendelkezése a korábbi években kialakult végrehajtási gyakorlatnak megfelelően két módját különböztette meg a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának: a börtönt és a büntetésvégrehajtási munkahelyet.

1963-ban kormányhatározat jelent meg a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről, amely a szocializmus felépítésének időszakára adott világos iránymutatást a jogalkalmazók számára. Megállapította, hogy „a felelősségre vonás módjának és eszközeinek megválasztásánál differenciálni kell a cselekmény és az elkövető társadalmi veszélyességének foka szerint”. A differenciálás elvének — mint a büntetésvégrehajtás új tartalmi elemének — figyelembevétele további korszerűsítés szükségességét vetette fel.

1963-ban az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete alapján a büntetésvégrehajtás kivált a Belügyminisztérium szervezetéből és ismét az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került. Ez az intézkedés szervesen beillesztette a büntetésvégrehajtást az igazságszolgáltatás folyamatába.

A szocialista büntetésvégrehajtás fejlődése 1966 és 1979 között

Az Igazságügyi Minisztériumhoz történt átkerülést követően 1965 novemberében az MSZMP Politikai Bizottsága megvizsgálta a büntetésvégrehajtás munkáját és megfogalmazta a fejlesztés követelményeit. Megállapította, hogy a büntetésvégrehajtás addigi rendszere nem szolgálta megfelelően a bűnmegelőzést, nem biztosította kellően az elítéltek átnevelését. Hisz az átnevelés elvei és módszerei kidolgozatlanok. A nevelői állomány létszáma és felkészültsége nem kielégítő, kimondta, hogy a munka hatékonyságának fokozása differenciáltabb börtönrezsímet követel, ugyanakkor az őrzés, a munkáltatás színvonalát emelni, a börtönviszonyokat kulturáltabbá kell tenni.

A Politikai Bizottság határozatot hozott arra vonatkozóan, hogy a büntetésvégrehajtás munkáját szilárd elvi alapokra kell helyezni, s ennek érdekében tevékenységét magas szintű jogszabályban kell szabályozni. A határozatot követően megkezdődött a kodifikációs munka, amely élenkítőleg hatott az elmélet művelésére is.

A kodifikáció eredményeként az Elnöki Tanács 1966-ban kibocsátotta a 21. törvényerejű rendeletet a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról. Ezzel hazánkban első alkalommal fogalmazta meg magas szintű jogszabály a büntetésvégrehajtás célját, fő tartalmát és rendszerét. Hatálybalépését joggal tekinthetjük testületünk életében kiemelkedő fontosságú eseménynek, mert a szabadságvesztés végrehajtása tekintetében hosszú időre irányt szabott a gyakorlati munkának, ugyanakkor megteremtette a sokoldalú fejlődés jogi feltételeit és hatékony eszközeit. Az Elnöki Tanács a Bv. Tvr. hatálybalépésével egyidejűleg módosította a Btk.-t és az elítéltek differenciált nevelése és megfelelő csoportosítása érdekében létrehozta a szabadságvesztés-büntetés négy fokozatát: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított bv. munkahelyet és a bv. munkahelyet. A fokozatoknak ez a rendszere megfelelt annak a felfogásnak, amely szerint az átnevelhetőség szempontjából az elítéltek négy alapvető csoportba sorolhatók.

A Bv. Tvr. egyértelműen a nevelést tette a büntetésvégrehajtás leglényegesebb tartalmi elemévé. „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány alkalmazásával, valamint a szocialista nevelési elvek és módszerek gyakorlati érvényesítésével és felhasználásával az elítéltek törvénytisztelő állampolgárrá való átnevelése.”

A Bv. Tvr. világosan meghatározta az elítéltek jogi helyzetét is. A fogvatartottat nemcsak kötelezettségekkel terhelte, hanem jogokkal is felruházta. A jogszabály e kötelezettségeket és jogokat részletesen felsorolta. Ugyancsak lényeges, hogy a tvr. szabályozta a végrehajtás rendjét. Megjelölte a fokozatok jellemzőit, és eltérő sajátosságait. Noha a fokozatok megkülönböztetésére irányuló szabályozás helyes törekvés volt, a gyakorlatban a megkülönböztetési szempontok eléggé elmosódtak, formálisak voltak.

A tvr. meghatározta a munkáltatás célját is. Előírta, hogy „a munkáltatás elsődlegesen nevelési célokat szolgál, a rendszeres, munkás életmódhoz való készséget hivatott kialakítani”. A munkára nevelés ezúttal nem egyszerűen a munkára való szoktatást jelenti, hanem olyan szakirányú képzést is, amely lehetővé teszi és biztosítja az elítélt szabadulás utáni elhelyezkedését, rendszeres és folyamatos munkavégzését.

A Bv. Tvr. az utógondozási tevékenységet a büntetésvégrehajtás szerves kiegészítőjévé tette, mert úgy vélte, az elítélt társadalomba való visszavezetésének már a büntetésvégrehajtási intézetben meg kell kezdődnie.

Az MSZMP X. kongresszusát követően a szocializmus építésének új követelményei az állami élet továbbfejlesztése, a jogrendszer korszerűsítését célzó jogi reform ugyancsak jelentős hatással volt a büntetésvégrehajtás munkájára.

A bűnözés elleni harc hatékonyságának fokozása érdekében szükségessé vált a Btk. módosítása és kiegészítése. Az Elnöki Tanács kibocsátotta az 1971. évi 28. tvr.-t, amely a társadalom fokozottabb védelméről, a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépésről rendelkezett. Ez a törvényerejű rendelet megváltoztatta a szabadságvesztés-büntetés fokozatainak elnevezését is. Az új elnevezések közérthetően, világosan és egyértelműen fejezték ki a büntetésvégrehajtás tartalmát és az egyes fokozatok közötti különbségeket. 1972. január 1-től a következő végrehajtási fokozatokban hajtottuk végre a szabadságvesztést: fegyházban, szigorított börtönben, börtönben és fogházban.

A fokozatok közötti különbségek meghatározásakor az volt a fő szempont, hogy a társadalomra nagyobb mértékben veszélyes bűnözőknél növekedjék a szigor, a szabadságvesztés visszatartó hatása, ugyanakkor az elsőbüntényeseknél, kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőinél a nevelés módszerei kerüljenek előtérbe.

A módosított büntető törvénykönyvből adódó új követelmények kialakításához az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának 1972-ben végzett vizsgálata is segítséget nyújtott. Elemezte a büntetésvégrehajtás munkáját, feltárta a hiányosságokat, megszabta a továbbfejlesztés irányát és a korszerűsítés érdekében teendő állami intézkedéseket.

1973 júniusában kibocsátásra került az Elnöki Tanács 14/1973. számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről. E határozat — többek között — kimondta, hogy a bűnözés visszaszorítása nemcsak a bűnüldöző szervek, hanem az egész társadalom feladata. Kimondta, hogy szigorúan meg kell büntetni azokat, akik munkakerülő, alkoholisták, harácsoló, élődsdi életvitelükkel társadalomellenes magatartást tanúsítanak, vagy akik konokul szembehelyezkednek a törvényekkel és a társadalmi együttélés szabályaival. Leszögezte, hogy nagy gondot kell fordítani a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának helyes megválasztására, az elítéltek elkülönítésére, munkáltatására, nevelésére, és tovább kell fejleszteni az utógondozás állami és társadalmi rendszerét.

A határozat iránymutatásainak szellemében született meg 1974-ben az Elnöki Tanács 9. és 10. számú törvényerejű rendelete a szigorított őrizet, valamint az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti gyógykezelésének elrendeléséről. Mindkét büntetőjogi intézkedés végrehajtása a bv. testület feladata lett.

A jogpolitikai irányelvek és az új jogszabályok alapján 1974-ben új Büntetésvégrehajtási Szabályzat készült. Ezzel egyidejűleg intézkedések történtek a büntetésvégrehajtási intézetek korszerűsítésére, a büntetésvégrehajtási vállalatok termelési struktúrájának felülvizsgálatára, az egyes elítéltek kategóriáknak megfelelő nevelési elvek és módszerek kidolgozására, az elítélteket terhelő felesleges formások megszüntetésére, a személyi állomány képzési rendszerének korszerűsítésére, az Országos Parancsnokság szervezetének felülvizsgálatára.

A büntetésvégrehajtás munkáját segítette az 1975-ben megjelent 20. törvényerejű rendelet a szabadságvesztés-büntetésből szabadulók utógondozásáról. Az utógondozás segítő-gondozó funkciója e szabályozás szerint kiegészül az utógondozottak egy részénél ellenőrzéssel és felügyelettel is. Ennek érdekében a tvr. új jogintézményként bevezette a pártfogó-felügyeletet.

1975-ben az MSZMP XI. kongresszusának határozata nyomán az igazságügyi kormányzat az alábbiak szerint határozta meg a büntetésvégrehajtásra háruló fő feladatokat: az elítéltek törvényiszterelő állampolgárrá nevelése, munkáltatásának továbbfejlesztése, a biztonságos őrzés fenntartása, a büntetésvégrehajtási és egyéb igazságügyi feladatok közötti koordináció fokozása, az együttműködés fejlesztése, annak érdekében, hogy a bv. testület mindjobban beilleszkedjék az igazságügyi szervezetbe. E feladatok eredményes teljesítéséhez — erősítette meg az igazságügyi kormányzat — valamennyi szolgálati ág egymást kölcsönösen kiegészítő erőfeszítése, a bv. tevékenység tudományosabb alapokra helyezése és a nélkülözhetetlen feltételek folyamatos megteremtése szükségeltetik.

A szocialista büntetésvégrehajtás helyzete 1979-től napjainkig

Az 1970-es évek közepén elkezdődött a büntető törvénykönyv korszerűsítése. Erőteljesebbé vált a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek sokoldalú tanulmányozása. A tudományos kutatás eredményeire támaszkodva a múlt tapasztalatait és a jövő követelményeit egybevetve elkészült az eddigi jogfejlődést összegző Büntető Kódex, az 1978. évi IV. törvény. Az új Btk valamennyi szabadságelvonással járó büntetőjogi büntetés és intézkedés végrehajtását a büntetésvégrehajtás feladatává tette. A szabadságvesztés-büntetés fokozatait négyről háromra: fegyházra, börtönre és fogházra csökkentette.

A Btk korszerűsítésével szoros összefüggésben került napirendre a büntetésvégrehajtás tevékenységének átfogó jogi szabályozása. A büntetésvégrehajtási kodifikáció a jogpolitikai célkitűzések és a rendelkezésre álló tudományos eredmények mellett figyelembe vette a hazai és a szocialista országok büntetésvégrehajtásának általánosítható tapasztalatait is. Az ekkor megalkotott 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetésvégrehajtási jog fejlődésének fontos mérföldköve: hazánkban először szabályozza átfogó, kódexszerű törvényi szintű jogszabály a büntetőjogi büntetések és intézkedések végrehajtását. A törvényerejű rendelet egyidejűleg az igazságügy-miniszter rendeletet bocsátott ki a Büntetésvégrehajtási Szabályzatról.

Ezek a jogszabályok megteremtették a fejlett szocialista társadalom büntetésvégrehajtásának jogi alapjait. Pártunk 1980-ban ülésező XII. kongresszusa megállapította, hogy az igazságügyi szervek — így a büntetésvégrehajtás is — jól töltik be hivatásukat, megbízhatóan védelmezik szocialista vívmányainkat.

Az 1980 áprilisában a büntetésvégrehajtás vezetőinek országos értekezletén elhangzott, hogy a 70-es években tartalmasabbá vált a nevelőmunka, biztonságosabbá az őrzés, eredményesebb lett az elítéltek termelőmunkával való foglakoztatása. Növekedett a büntetésvégrehajtási tevékenység iránti elméleti érdeklődés,

javult a káderállomány felkészültsége és hozzáértése. Ugyanakkor megállapítást nyert az is, hogy a büntetésvégrehajtás összehatékonyasága még mindig nem áll a kívánt színvonalon: egyes területek nem szolgálják eléggé az elítéltek nevelését, a személyi állomány egy részének képzettsége, szemlélete elmaradt a követelményektől. Az országos értekezlet konstatálta, hogy a büntetésvégrehajtás tevékenységét meghatározó jogszabályok a korábbinál magasabb követelményeket állítanak a bv. testülete elé. Az előrehaladás feltételeinek akkor lehet megfelelni, ha az emberi tényezőket tudatosan alakítjuk, ha javítjuk a szakmai, politikai felkészültséget, ha korszerűsítjük a vezetők munkáját.

A 80-as évek elején megkezdődött a XII. kongresszus határozataiból a büntetésvégrehajtásra háruló feladatok teljesítése, amely egyet jelentett az új jogszabályok maradéktalan érvényesítésével. Már ezeknek a jogszabályoknak a megalkotásakor is világos volt, hogy lesznek olyan feladatok, amelyeket végrehajtani az ország nehéz gazdasági helyzetére tekintettel csak fokozatosan, hosszabb távon lehet. De azzal még nem számolhattunk, hogy a körülmények kedvezőtlenebbé válása további akadályokat gördít majd a fejlődés útjába.

A jogszabályok megalkotásakor azt gondoltuk, hogy csökkenni fog a fogvatartottak száma és a rendelkezésre álló személyi és tárgyi feltételek jobb lehetőséget adnak a büntetésvégrehajtási munka fejlesztéséhez. A gyakorlat nem igazolta ezt a prognózist. A fogvatartottak összlétszáma 1984-ben 30%-kal haladta meg az 1979. évi létszámot. Ez a folyamat — úgy tűnik — tovább tart. De nemcsak a fogvatartottak létszáma nő, hanem összetételük is romlik. 1979 óta emelkedett az erőszakos, garázda jellegű bűncselekményekért elítéltek aránya, mintegy kétszeresére nőtt a fiatalok száma. Az elítéltek életkora csökkenő tendenciát mutat, jelenleg az átlagéletkor 32 év. Egyre több intézeteinkben a gyógyító-nevelésre szoruló alkoholisták, kóros személyiségű fogvatartottak.

Az elítéltek létszámának gyors növekedésével, összetételének romlásával — a népgazdaság és az állami költségvetés nehéz helyzetéből fakadóan — erőteljesen romlottak a bv. rendelkezésére álló anyagi-pénzügyi lehetőségek. A bv. költségvetése az utóbbi években csak a nagyobb zavar nélküli üzemelésre adott lehetőséget, fejlesztésre szinte egyáltalán nem biztosított anyagi fedezetet. Az elmúlt években a jogszabályok alapvető előírásait — így az elítéltek jogainak és kötelezettségeinek törvényes érvényesítését — végrehajtottuk, ugyanakkor egy sor kérdésben, mint az elhelyezés, ellátás, díjazás, nevelési, munkáltatási feltételek fejlesztése: nem tudunk előrehaladni.

A nehézségek ellenére elmondhatjuk, hogy az új jogintézmények megfelelően funkcionálnak, a szocialista törvényesség maradéktalanul érvényesül intézeteinkben, sőt a büntetésvégrehajtás tevékenysége is fejlődött.

Hosszú, termékeny viták után 1983-ban elkészült a büntetésvégrehajtási nevelés 15—20 évre szóló fejlesztési koncepciója. Ez a dokumentum a pedagógia és a kapcsolódó tudományok ismeretei alapján áll, de a büntetésvégrehajtási gyakorlatnak szól. A célokat és a feladatokat világosan megfogalmazó, a körülményeket, ellentmondásokat és feltételeket reálisan számba vevő koncepció hatása — bár kibocsátása óta rövid idő telt el — már érzékelhető. Az egyes szakterületek munkája egységesebb lett. Az intézetek falain belüli élet fokozatosan a tudatos nevelői erőfeszítések összehangolt színterévé válik.

A munkáltatás — mint nevelő célzatú, de népgazdasági fontosságú tevékenység — a büntetésvégrehajtási munka másik fontos területe. A munkáltatás-fejlesztési koncepció alapelvei, követendő irányai kialakultak. Folyamatban van a dokumentum szövegezése és az év második felében valószínűleg kiadásra is kerül. Ezt követően kezdünk majd hozzá a szervezetfejlesztési koncepció kidolgozásához. Személyi állományunk döntő többsége az elmúlt évek nehezebb körülményei között is helytállt, hivatástudattal, áldozatkészséggel végezte munkáját,

politikai, szakmai felkészültsége növekedett. Szemléletében, tenni akarásában egyre jobban azonosul a jogszabályi követelményekkel.

A büntetésvégrehajtás fejlődését a kedvezőtlenebb körülmények között is biztosítani kell, a nehézségekre való hivatkozás senkinek sem adhat felmentést a szívós, céltudatos munka alól. Az előrelépés üteme — mely jelentős mértékben függ a magyar népgazdaság fejlődésétől — természetesen lassúbb lesz, de céljaink és alapvető elgondolásaink változatlanok: a XII. és a XIII. kongresszus által meghatározott úton haladunk tovább.

A nevelési szemlélet alakulása a bv. testületnél — a felszabadulástól napjainkig

(Dr. Lőrincz József beszámolója)

A vizsgált időszakban a büntetésvégrehajtásnál dolgozók szemléletét, munkájukkal összefüggő nézeteik alakulását az uralkodó büntetőpolitikai felfogás formálta. Az elmúlt 40 év büntetőpolitikájának szemléleti változását illetően — két alapvető korszakot különböztethetünk meg: a felszabadulástól 1957 derekáig, illetve az ettől napjainkig terjedő időszakot. A büntetőpolitika e két alapvető korszakának — büntetésvégrehajtási koncekvenciákat is hordozó — különbsége a büntetés céljáról vallott felfogások eltérésében rejlett.

A felszabaduláskor a Horthy-rendszerből öröklött Csemegi-kódexszel — a klasszikus büntetőjogi iskola e kései termékével — öröklődött ennek megtorlásra irányuló büntetési elmélete is. A büntetés megtorló céljának továbbélését — a felszabadulást közvetlenül követő években — táplálta az a közhangulat is, amely az elmúlt korszak szenvedéseiért a háborús és népellenes büntettek szigorú fellövéseire vonását követelte.

E felfogás mellett a haladó erőket tömörítő baloldali pártok büntetőpolitikájában — elsősorban a már gazdag tapasztalatokkal rendelkező szovjet szocialista büntetőelmélet hatására — a megelőzés gondolata került előtérbe. A megelőzés eszméjének felvállalása már gyakorlati, politikai megfontolásokat is tartalmazott: a dolgozó osztályhelyzetű bűnelkövetőkkel szemben nem a megtorló, represszív fellépés, hanem olyan büntetés alkalmazása a célravezető, amely alkalmassá teszi őket, hogy részt vegyenek az új társadalom felépítésében.

A felszabadulást követő évtizedben — más fegyveres testületekkel együtt — a büntetésvégrehajtás személyi állománya is kicserélődött. Az új tisztikar és a tiszthelyettesi állomány a munkásság és a parasztság soraiból verbuválódott. A tisztek többsége közvetlenül a termelőmunkából — üzemek, gyárak kollektíváinak javaslatára — került kinevezésre.

A proletárdiktatúra első éveiben az újonnan létrehozott büntetésvégrehajtási testület ideológiai felkészítése során olyan osztályszemlélet kialakítására történt kísérlet, amely a fogvatartottakban — tekintet nélkül az elkövetett bűncselekmény jellegére — politikai ellenfelet kívánt látni. Ez a felfogás a börtönökben folyó munkát az osztályharc színterévé tette, és ezzel párhuzamosan követelményé vált a fogvatartottakkal szembeni bizalmatlanság, gyanakvás, a velük szembeni kemény fellépés.